

הסוגיא התשיעית – טעות העדים בשעות (מב ע"א)

משנה

... אחד אומר: בשתי שעות, ואחד אומר: בג' שעות – עדותן קיימת.
 אחד אומר: בשלש, ואחד אומר: בחמש – עדותן בטלה. רבי יהודה אומר: קיימת.
 אחד אומר: בחמש, ואחד אומר: בשבע – עדותן בטלה,
 שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב.

גמרא

- [1] אחד אומר בשתי שעות כו' ;
- [2] אמר רב שימי בר אשי: לא שנו אלא שעות, אבל אחד אומר: קודם הנץ החמה, ואחד אומר: לאחר הנץ החמה – עדותן בטילה.
- [3] פשיטא!
- [4] אלא, אחד אומר: קודם הנץ, ואחד אומר: בתוך הנץ.
- [5] הא נמי פשיטא!
- [6] מהו דתימא: הא בגילויא קאי ונהרורי בעלמא הוא דחזא – קא משמע לן.

מסורת התלמוד

משנה תוספתא סנהדרין ט א. [2] פסחים יב ע"ב; ירושלמי פסחים כז ע"ג, א ד; סנהדרין כב ע"ד, א ג.

רש"י

לא שנו אלא שעות דמר סבר טעי אינש הכי ומר סבר לא טעי כולי האי: אבל. הנץ החמה סימן מובהק הוא ואין לטעות בהנץ החמה בתוך שהיא זורחת.

פירוש הסוגיא

התהוות הסוגיא ויחסה למקבילה בפסחים

בירושלמי מובאת סוגייתנו הן בפסחים¹ הן בסנהדרין², כפי שניתן לראות:³

- 1 פ: רבי מאיר אומר משש שעות ולמעלן מדבריהן רבי יודה אומר משש
ס: רבי מאיר אומר משש שעות ולמעלן מדבריהן רבי יודה אומר מששה
- 2 פ: שעות ולמעלן מדברי תורה מה טעמא דרבי מאיר אך ביום
ס: שעות ולמעלה דברי תורה מאי טעמא דרבי מאיר אך ביום
- 3 פ: הראשון זה חמשה עשר יכול משתחשך תלמוד לומר אך הא כיצד
ס: הראשון זה חמש' עשר יכול משתחשך תלמוד לומר אך חלק הא כיצד
- 4 פ: תן לו לפני שקיעת החמה שעה אחת מה טעמא דרבי יודה אך
ס: תן לו שעה אחת קודם שקיעת החמה מאי טעמ' דרבי יהודה אך
- 5 פ: ביום הראשון זה ארבעה עשר יכול כל היום כולו תלמוד לומר אך
ס: ביום הראשון זה ארבעה עשר יכול כל היום תלמוד לומר אך
- 6 פ: הא כיצד חלוק את היום חציו לחמץ וחציו למצה מחלפה שיטתיה
ס: חלק חציו לחמץ וחציו למחצה מחלפת שיטת
- 7 פ: דרבי מאיר תמן הוא אמר אך לרבות והכא הוא אמר אך למעט אמר
ס: רבי מאיר תמן אמר אך לרבות וכא אמר אך למעט אמר
- 8 פ: רבי שמואל בר אבדומא מיעטו שאינו בחמץ רבי מאיר אומר לא
ס: רבי שמואל בר אבדומי מיעטו שאינו מחמץ רבי מאיר אומר לא
- 9 פ: תאכל עליו חמץ על אכילתו רבי יודה אומר לא תאכל עליו חמץ
ס: תאכל עליו חמץ על אכילתו רבי יהודה אומר לא תאכל עליו חמץ
- 10 פ: על עשייתו רבי יודה אית ליה עשה ולא תעשה על אכילתו עשה ולא
ס: על עשייתו רבי יודן אית ליה עשה ולא תעשה על אכילתו עשה ולא
- 11 פ: תעשה על ביעורו עשה על אכילתו שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא
ס: תעשה על ביעורו עשה על אכילתו שבעת ימים תאכל עליו מצות לא
- 12 פ: חמץ כל לא תעש' שהוא בא מכח עשה עשה לא תעש' על
ס: חמץ כל לא תעש' שבא מכח עשה עשה הוא ולא תעשה על
- 13 פ: אכילתו לא תאכל עליו חמץ עשה על ביעורו תשביתו
ס: אכילתו לא תאכל חמץ עשה על ביעורו שבעת ימי' תשביתו
- 14 פ: שאור לא תעשה על ביעורו שבעת ימים שאור לא ימצא
ס: שאור מבתיכם לא תעש' על ביעורו שבעת ימים שאור לא ימצא

1 א ד, כז ע"ג.

2 ה ג, כב ע"ד.

3 הציטוטים על פי דפוס ונציה.

- 15 ב: בבתיכם הא רבי מאיר אומר משש שעות ולמעלה מדבריהן שביעית
 ס: בבתיכם הא רבי מאיר אמר מששה שעות ולמעלה מדבריהן
- 16 ב: אסורה משם גדר ששית למה משום גדר ויש גדר לגדר אלא שעה
 ס:
- 17 ב: ששית מתחלפת בשביעית הא ר' יהודה או' מחמש ולמעלה מדבריהן
 ס:
- 18 ב: ששית אסורה משו' גדר חמישית למה משום גדר ויש גדר לגדר אלא
 ס: ששית אסורה משום גדר חמישית למה משום גדר ויש גדר לגדר אלא
- 19 ב: שחמשי' מתחלפת בשביעית מהלפא שיטתיה דרבי יהודה תמן הוא
 ס: חמישית מתחלפת בשביעית מהלפה שיטת רבי יהודה תמן
- 20 ב: אמר אין חמישית מתחלפת בשביעית
 ס: אמר אין חמישית מתחלפת בשביעית וכא אמר חמישית מתחלפת בשביעית
- 21 ב: אמר רבי יוסי תמן הדבר מסור לבית דין ובית דין זריזין הן
 ס: אמר רבי יוסי תמן הדבר מסור לנשים והן עצילות
- 22 ב: ברם הכא הדבר מסור לנשים והנשים עצילות הן
 ס: הכא הדבר מסור לבית דין והן זריזין
- 23 ב: אמר ר' יוסי בר בון תמן תחילת חמישית סוף שביעית ברם הכא
 ס: אמר רבי יוסי בי רבי בון תמן תחילת חמישית סוף שביעית הכא
- 24 ב: סוף חמישית תחילת שביעי' ותני כן שבתחילת חמש חמה במזרח
 ס: סוף חמישית תחילת שביעית ותני כן תחילת חמש חמה במזרח
- 25 ב: וסוף שעה חמה במערב לעולם אין החמ' נוט' למערב אלא בסוף שבע
 ס: וסוף שבע חמה במערב לעולם אין חמה נוטה למערב אלא בסוף שבע
- ניתן לקבוע שמקור הסוגיא הירושלמית בפסחים ומשם הועתקה לסנהדרין. זאת על סמך שלשה נתונים:

- א. שש עשרה השורות הראשונות של הסוגיא נוגעות כולן לנושא הפסח;
- ב. בשורות 19, 20 היה על מעתיק הירושלמי בסנהדרין לכתוב: "הכא אמר אין חמישית מתחלפת בשביעית ותמן אמר" תחת "תמן אמר אין חמישית מתחלפת בשביעית וכא אמר", שהרי בסנהדרין אומר ר' יהודה שאין חמישית מתחלפת בשביעית, ולכן "אחד אומר בחמש ואחד אומר בשבע עדותן בטילה", ואילו בפסחים הוא אומר שחמישית מתחלפת בשישית וכל שכן בשביעית, ולכן יש לגזור על אכילת חמץ כבר מתחילת שעה חמישית.
- ג. גם בשורה 23 טעה המעתיק של סנהדרין. תחת "תמן תחילת חמישית סוף שביעית ברם הכא" היה עליו לכתוב ההפך: "הכא תחילת חמישית סוף שביעית ברם תמן".

כעת אעבור לסוגיא המקבילה בבבלי פסחים. הסוגיא מורכבת משלוש יחידות שכל אחת מהן היא סוגיא שלמה בפני עצמה. מפאת אורכה אצטט אותה בקיצורים המתבקשים. יחידה [א]:

מ"תנן התם אחד אומר בשנים בחדש" וכו' (סוף יא ע"ב) ועד "ובשבע חמה במערב" (יב ע"ב). יחידה זו עוסקת כולה במשנת סנהדרין ודנה במחלוקת ר' מאיר (הוא תנא קמא של משנתנו) ור' יהודה בענין טעות העדים בשעות:

תנן התם, אחד אומר: בשנים בחדש, ואחד אומר: בשלשה — עדותן קיימת ... אחד אומר: בשתי שעות, ואחד אומר: בשלש שעות — עדותן קיימת. אחד אומר: בשלש, ואחד אומר: בחמש — עדותן בטלה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: עדותן קיימת. אחד אומר: בחמש, ואחד אומר: בשבע — עדותן בטלה, שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב. אמר אביי: כשתמצא לומר, לדברי רבי מאיר אין אדם טועה ולא כלום, לדברי רבי יהודה אדם טועה חצי שעה ... איכא דאמרי, אמר אביי: כשתמצא לומר, לדברי רבי מאיר אדם טועה משהו, לדברי רבי יהודה אדם טועה ומשהו ... אזל רב הונא בריה דרב יהודה, אמרה לשמעתתא קמיה דרבא. אמר: ומה אילו דייקין בהני סהדי, דהאי דקאמר: שלש — בתחלת שלש; והאי דקאמר: חמש — בסוף חמש, והויא עדות מוכחשת ולא קטלינן, ואנן ניקום ונקטיל מספיקא? ... אלא אמר רבא, לדברי רבי מאיר אדם טועה שתי שעות חסר משהו, לדברי רבי יהודה אדם טועה שלש שעות חסר משהו ... תנן: היו בודקין אותו בשבע הקירות ... מה בין הקירות לבדיקות ... והוינן בה: מאי שנא הקירות ומאי שנא בדיקות? ... ואי אמרת: טעי איניש, כולי האי הקירות דאיזו שעה, נמי עדות שאי אתה יכול להזימה היא, דאמרי: מטעי קטעינן! דיהיבין להו כולי טעותיהו. לרבי מאיר יהיבין להו מתחילת שעה ראשונה עד סוף חמש ... ולרבי יהודה יהיבין להו מתחילת שעה ראשונה ועד סוף ששית...

כפי שניתן לראות, עיקרה של יחידה זו הוא חומר אמוראי — מחלוקת אביי ורבא — אולם בסופה נוסף לה קטע סבוראי המתחיל במילים 'והוינן בה'. קטע זה מתייחס לסוגיא החמישית בפרקנו, 'דיון בהבדל בין הקירות לבדיקות', מא ע"ב.

יחידה [ב]:

מ"תנן ר' מאיר אומר" וכו' עד: "ולא תימא תנאי היא" (יב ע"ב). יחידה זו עוסקת כולה במשנה בפסחים ודנה במחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בענין סוף זמן אכילת חמץ וביעורו:

תנן, רבי מאיר אומר: אוכלין כל חמש ושורפין בתחילת שש. רבי יהודה אומר: אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחילת שש. לאביי אליבא דרבי מאיר, דאמר: אין אדם טועה ולא כלום — ניכול כולה שית! ... אמר אביי: עדות מסורה לזריזים; חמץ, לכל מסור. ורבא אליבא דרבי מאיר, דאמר: אדם טועה שתי שעות חסר משהו — מתחילת חמש לא ניכול! ... ורבא אליבא דרבי יהודה, דאמר: אדם טועה שלש שעות חסר משהו — מתחילת ארבע לא ניכול! חמש חמה במזרח ושבע חמה במערב, וכל שכן ארבע. אי הכי, בחמש נמי ניכול! תרגמה אביי אליבא דרבא: עדות מסורה לזריזים; חמץ, לכל מסור. ורבא אמר: לאו היינו טעמא דרבי יהודה? אלא רבי יהודה לטעמיה, דאמר: אין ביעור חמץ אלא שריפה, ויהבו ליה רבנן שעה אחת ללקוט בה עצים. איתיביה רבינא לרבא, אמר רבי יהודה: אימתי? שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו, השבתתו בכל דבר! אלא אמר רבא: גזירה משום יום המעונן. אי הכי, אפילו בארבע שעות נמי לא ניכול! אמר רב פפא: ארבע, זמן סעודה לכל היא. תנו רבנן: שעה ראשונה מאכל לודים ... מכאן ואילך, כזורק אבן לחמת. אמר אביי: לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא ... אמר רב אשי: כמחלוקת בעדות כך מחלוקת בחמץ. פשיטא, היינו הך דאמרינן! הא קא משמע לן: שינויי דשנינן, שינויא הוא, ולא תימא תנאי היא.

יחידה [ג]

(יב ע"ב-יג ע"א) היא דברי רב שימי בר אשי המובאים גם כאן, והיא מחזירה את הדיון למשנת סנהדרין.

כעת יש לדון בשאלה היכן היה מקומה המקורי של הסוגיא הבבלית – בפסחים או בסנהדרין? לדעת ווייס,⁴ צורתה הפורמלית-חיצונית של הסוגיא בפסחים מעידה עליה לכאורה שהיא נלמדה על המשנה בפסחים. בביטויים 'תרגמא אביי אליבא דרבא ... איתיביה רבינא לרבא' הוא רואה הוכחה לכך שכבר בזמן התהוותה נקשרה סוגיא זו למשנה בפסחים. כמו כן, העובדה שהסוגיא על כל חלקיה נמצאת אך ורק בפסחים מוכיחה לדעתו במידה מרובה שהיא נקבעה שם מעיקרא, שכן דרכו של תלמוד, שהוא נוגע בעניין ובונה עליו, ובהזדמנות זו מבררו. לעומת זאת, סביר פחות להניח שבשל סיבה זו יעתיקו סוגיא ממקומה ויקבעוה מחדש במקום שאינו מקומה הטבעי. כמו כן, אם מקומה הראשון של הסוגיא היה בסנהדרין, לא היו מעתיקים את דברי רב שימי בר אשי מסנהדרין לפסחים שכן אין להם כל קשר לסוגיא שם. לכן סביר להניח שקודם נקבעו דברי רב שימי עם כל הסוגיא בפסחים, ורק לאחר מכן הועתקו דברי רב שימי משם לסנהדרין. יחד עם זאת, אי שייכותם הבולטת של דברי רב שימי בר אשי לסוגיא בפסחים מאלצת את ווייס להודות בכך שייתכן שכשנוצרה סוגייתנו היא לא נקבעה במסכת מסוימת ורק מאוחר יותר נקבעה בפסחים, כנראה בעקבות דברי רב אשי "כמחלוקת בעדות כך מחלוקת בחמץ".

תימה על ווייס שלא השתמש בסוגיא הירושלמי כדי לבסס דבריו. מעיון מדוקדק בירושלמי ניתן לראות בבירור שהסוגיא הירושלמית היא גרעינה של היחידה האמצעית בסוגיא הבבלית בפסחים.

שתייהן שואלות אותה שאלה ועונות אותן שתי תשובות, כפי שניתן לראות בטבלה להלן:

בבלי	ירושלמי	השאלה:
<p>ואביי אליבא דרבי יהודה, דאמר: אדם טועה חצי שעה – ניכול עד פלגא דשית! וליהך לישנא נמי דאמרת: אדם טועה שעה ומשהו – ניכול עד סוף חמש! ... ורבא אליבא דרבי יהודה, דאמר: אדם טועה שלש שעות חסר משהו – מתחילת ארבע לא ניכול!</p>	<p>מחלפא שיטתיה דרבי יהודה, תמן הוא אמר: אין חמישית מתחלפת בשביעית!</p>	תשובה:
<p>אמר אביי: עדות מסורה לזריוזים; חמץ, לכל מסור.</p>	<p>אמר רבי יוסי: תמן הדבר מסור לבית דין, ובית דין זריוזין הן, ברם הכא הדבר מסור לנשים, והנשים עצילות הן.</p>	תשובה:
<p>חמש חמה במזרח ושבע חמה במערב.</p>	<p>אמר ר' יוסי בר בון: תמן תחילת חמישית סוף שביעית, ברם הכא סוף חמישית תחילת שביעי. ותני כן? שבתחילת חמש חמה במזרח וסוף שעה חמה במערב! לעולם אין החמ' נוט' למערב אלא בסוף שבע.</p>	

לפיכך, כשם שבירושלמי נקבעה הסוגיא מלכתחילה בפסחים ורק אחר כך הועתקה גם לסנהדרין, כך גם בבבלי נקבעה הסוגיא מלכתחילה בפסחים. ניתן אפוא לסכם את מהלך התהוות הסוגיא על פי ההשוואה לירושלמי ועל פי דברי ווייס באופן זה:

ראשית נקבעה בפסחים יחידה [ב] העוסקת בביאור המשנה בפסחים תוך השוואתה למשנה בסנהדרין. לאחר מכן נקבעה בפסחים יחידה [א]. יחידה זו שייכת אמנם לסנהדרין, אולם מכיוון שהיא חיונית להבנת הדיון ביחידה [ב] היא נקבעה לפנייה כמעין מבוא. לאחר מכן צורפו לשם גם דברי רב שימי בר אשי כדי להשלים את הדיון בעניין טעות העדים בשעות. לא ניתן לקבוע אם דברי רב שימי הועתקו מסנהדרין לפסחים או שנקבעו תחילה בפסחים ומשם הועתקו לסנהדרין.